

ВІДГУК

офіційного опонента на докторську дисертацію

Коструби Наталії Сергіївни

«ПСИХОЛОГІЯ МЕДІАРЕЛІГІЙНОСТІ ОСОБИСТОСТІ»,

представлену на здобуття наукового ступеня

доктора психологічних наук

за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Церква як традиційна культурна інституція постійно мала найбільший рівень довіри народу на тлі багаторічного воєнного конфлікту на сході країни, пандемії COVID-19, складного економічного стану. Тепер, коли маємо справу з результатами повномасштабного вторгнення, на першому місці за рівнем довіри знаходяться ЗСУ (95 %), але і церква зберігає високі позиції (70 %), оскільки, як відомо, атеїстів в окопах немає. Ці факти, безумовно, підкреслюють значущість і своєчасність обраної дисертанткою теми релігійності особистості, ролі релігійної громади у саморозвитку і відновленні людей, що постраждали внаслідок травматизації.

Актуальність роботи підсилюється завдяки інтенсивній діджиталізації сучасного світу, посиленій під час кількарічної пандемії COVID-19 та карантинних обмежень. Значна частина населення навчилася працювати, проводити конференції, шукати інформацію, здавати іспити, спілкуватися з лікарем, психологом, з рідними і друзями онлайн, і релігія не могла залишатися осторонь цієї панівної загальносвітової тенденції. Змінилися як релігійна комунікація в цілому, так і індивідуальні форми отримання релігійного досвіду, способи осмислення релігійних переживань. Відповідно медіарелігійність особистості потребувала всебічного наукового осмислення, у тому числі і в межах загальної психології.

Масштабних психологічних досліджень, присвячених новій важливій проблемі психологічних засад медіарелігійності особистості, на вітчизняних теренах досі не було. Поки неясно, як саме цифрові технології впливають на релігійну свідомість, перетворюють типові релігійні практики людей і

насамперед молоді. Це дає підстави стверджувати, що дослідження Н.С.Коструби відповідає переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень, затвердженого відповідною Постановою Кабінету Міністрів України, де спеціальну увагу приділено фундаментальним дослідженням з актуальних проблем суспільних та гуманітарних наук і конкретно проблемам розвитку особистості і суспільства.

Наукову новизну проведеного дослідження забезпечує переконлива аргументація розповсюдження на вітчизняних теренах нового виду релігійності особистості, підвищення ролі масових релігійних онлайн комунікацій, особливостей ціннісної спрямованості сучасної молоді, яка ґрунтується на вірі, переконаннях, поведінці людини, положення про медіарелігійність як основу резильєнтності особистості в умовах війни та інших стресових і травматичних життєвих подій.

Теоретичне значення дисертації підвищується завдяки окресленню простору функціонування медіарелігійності особистості, провідних концептів сучасного вітчизняного релігійного дискурсу як інтерпретаційно-сміслової складової медіарелігійності особистості, когнітивних, емоційних та конативних предикторів схильності до медіарелігійності, обґрунтуванню дослідницею інтегральної моделі медіарелігійності особистості з дискурсивною і психосоціальною підструктурами, комплексом структурно-змістових характеристик, інтерпретації вербальних репрезентацій релігійних концептів представниками молодого покоління.

Отримані наукові результати мають практичне значення для дослідників–науковців, студентів, аспірантів завдяки розробці опитувальника для визначення медіарелігійності особистості та використанню потужного комплексу діагностичних методів і прийомів, з'ясуванню психолінгвістичних маркерів релігійних комунікативних текстів. Не меншу цінність мають отримані наукові результати і для психологів-практиків, що займаються різними аспектами розвитку і виховання особистості, для педагогічної і релігійної громадськості, яка враховує тісні взаємозв'язки психологічного благополуччя та медіарелігійності особистості. Крім того, дисертація і

монографія Н.С.Коструби стануть у нагоді викладачам психологічних дисциплін (таких як «Психологія особистості», «Загальна психологія», «Соціальна психологія», «Психодіагностика», «Психологія релігії», «Медіапсихологія» тощо). Викладачі зможуть спиратися на отримані результати при складанні навчальних планів, керівництві роботою магістрантів, підготовці християнських психологів, капеланів, розробці програм он- і офлайн психологічної підтримки та супроводу осіб, що постраждали внаслідок воєнних дій. Як бачимо, сфери впровадження результатів дослідження медіарелігійності досить широкі.

Дисертантці вдається повною мірою показати, наскільки унікальною і глибокою є медіарелігійність не як негативне явище, не як груба підробка традиційної релігійності, а як її нова, сучасна форма, породжена глобальними трансформаціями сучасного світу, де безупинно і невідворотно зростає роль інтернету, соціальних мереж, різноманітних медіа тощо. Така релігійність розмиває межі між сакральним і профанним, трансцендентним і повсякденним. Вона базується на мережевих, горизонтальних, демократичних, а не вертикальних, ієрархічних принципах комунікації.

Зацікавлюють такі підходи дисертантки до теми, як, наприклад, ідея щодо ролі наративу у процесі самоідентифікування: «...розповідь відіграє важливу роль у розвитку та підтримці як особистої, так і соціальної та релігійної ідентичності... Розповідання історій віри передбачає їх інтерпретацію та контекстуалізацію щодо сучасних ситуацій спілкування та дії» (с.84). Не менш важливою є ідея щодо ролі святкування як релігійної практики, «у якій реальність Бога та його верховенство запам'ятовується, актуалізується, розповідається, вихваляється та виконується».

І хоча авторське поєднання непоєднаних методологічно постнекласичного, системного і структурного підходів спочатку викликає заперечення, але пізніше цей авторський «кентавр» демонструє свою дієвість. Цілком робочою видається розроблена дисертанткою модель медіарелігійності особистості, в якій показано складну взаємодію компонентів дискурсивної і психосоціальної підструктур.

Особливе значення для майбутніх послідовників Н.С.Коструби, які вивчатимуть складний і різнобарвний феномен медіарелігійності, має продуманий і чіткий дизайн емпіричного дослідження, грамотне формування чималенької вибірки з 1233 осіб з урахуванням п'яти макрорегіонів України, компетентний аналіз змістового наповнення психосоціальної та дискурсивної підструктур медіарелігійності особистості.

Серед «родзинок» роботи – розробка опитувальника з ретельною перевіркою його психометричних характеристик, використання вільного асоціативного експерименту як тонкого інструменту вимірювання несвідомих компонентів релігійного досвіду, наративу як методу виявлення суб'єктивного благополуччя респондентів, побудова регресійної моделі предикації медіарелігійності ціннісними орієнтаціями, емоційними станами тощо.

У всіх п'яти розділах дисертації Н.С.Коструба продемонструвала справжню відданість складному об'єкту свого дослідження, цілеспрямованість, вмотивованість, вимогливість до себе як до дослідниці. Робота свідчить про чітку наукову позицію у пошуку шляхів розв'язання поставлених непростих завдань. І все ж, наголошуючи на високій теоретичній і практичній значущості дисертації Н.С.Коструби, обґрунтованості, достовірності і новизні отриманих результатів, дозволю собі окреслити певні дискусійні моменти і висловити ряд зауважень.

При формулюванні власних висновків дисертантка інколи вдається до надмірної описовості і не демонструє належний рівень узагальнень. Читачеві не вистачає інтерпретаційно-сміслового рівня аналізу. Це стосується, наприклад, важливого висновку щодо двох вікових періодів, які характеризуються актуалізацією медіарелігійної практики – молодість та старший вік. Чому? Як це пояснити? Авторських тлумачень не вистачає.

Обговорюючи дослідження зарубіжних авторів, Н.С.Коструба інколи подає їх результати неправомірно розлого, навіть з фактичними повторюваннями (див. роботу К. Пергамента щодо релігійних копінг-стратегій, яка описується двічі з використанням різних типів перекладу).

Деякі висловлювання автора викликають певні сумніви. Так, наприклад, дисертантка пише: «Вважається, що деякі релігійні традиції, такі як іслам, підкреслюють трансцендентність, тоді як Східні релігії, як правило, підкреслюють іманентність» (с.65). Крім того, що «східні релігії» пишуться з малої літери, з тексту виходить, що іслам – це не східна релігія? Чи це взагалі традиція, а не релігія? Але ж загальновідомо, що іслам є однією з найпоширеніших світових релігій, яка сформувалася у 7-му столітті в Аравії (Азія). Можливо, тут використовуються не географічні, а якісь інші, змістові критерії? Тоді їх слід було б чітко позначити.

У підрозділі 4.2. хотілося б бачити насамперед психологічні маркери релігійних новин, які відповідають запропонованим авторським критеріям, а не лише найчастотніші слова без розгорнутих психологічних інтерпретацій.

Н.С.Коструба не завжди уважно підходить до поняттєвого апарату дослідження. Так, вона використовує різні способи перекладу деяких термінів, не обравши для своєї роботи якое одне написання. Це стосується, наприклад, одного з ключових понять: «копінгу», який звучить то у більш поширеному на вітчизняних теренах написанні, то як «коупінг». Дисертантка також пише то про домінуючі емоції, то про емоції домінантні.

Окремі фрагменти тексту потребують граматичних, стилістичних правок, загального літературного редагування. Наприклад, «ми розглядаємо медіарелігійність як форму функціонування релігійності як цінної орієнтації, а молодий вік є синзетивним для формування цінностей як стійких особистісних утворень» (с.64); «Релігійні комунікації – поняття вужче» (с.66), «Провідним теоретичним положенням, на якому ґрунтується програма емпіричних досліджень, передбачає, що медіарелігійність – це форма функціонування релігійності» (с.153).

Висловлені зауваження не носять принципового характеру і не зменшують загальної високої оцінки особистого внеску Н.С.Коструби у психологічну науку.

Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертації. У тексті автореферату, монографії, статтях у фахових виданнях (загалом 48

публікацій) докладно висвітлено основний зміст дисертації, розкрито її методологічне підґрунтя, акцентовано ключові ідеї.

Дисертація Коструби Н.С. на тему «**Психологія медіарелігійності особистості**» містить науково обґрунтовані результати, які забезпечують розв'язання важливої теоретичної і прикладної проблеми. За актуальністю тематики, теоретичною та практичною значущістю робота цілком відповідає спеціальності 19.00.01 - загальна психологія, історія психології. Цілісне самостійне дослідження виконане згідно вимог Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 року № 1197, а його автор Коструба Наталія Сергіївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
дійсний член НАПН України,
головний науковий співробітник
лабораторії соціальної психології особистості
Інституту соціальної та політичної
психології НАПН України

Т. М. ТИТАРЕНКО